

**JOHN POLKINGHORNE:
VĚDA A TEOLOGIE.
ÚVOD DO PROBLEMATIKY**

(Přeložil Karel Šprunk. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. 169 s. ISBN 80-7325-007-1)

Na poli produkce teologické literatury se v současné době setkáváme s fenoménem, že se v dialogu mezi teologií a přírodními vědami angažují vědci původně orientovaní na jednotlivé partikulární obory přírodních věd. Zdá se, že úloha a důležitost interdisciplinárních vědeckých oblastí stále vzrůstá, zřejmě v důsledku postupující globalizace a integrace veškerého lidského vědění. Existuje převaha dvouoborových specialistů přírodovědců-teologů, u nichž byly původním vzděláním přírodní vědy a dodatečným vzděláním teologie. Naopak, existuje relativně menší počet teologů, pro něž se přírodní vědy staly druhým, dodatečným oborem. To patrně souvisí s tím, že pro teologa je obvykle obtížnější získat dostatečné vědomosti v rozsáhlé oblasti přírodních věd, pro které je předpokladem znalost složitých matematických, fyzikálních a dalších teorií, než pro přírodovědce osvojit si dostatečnou znalost nějakého teologického oboru.

John Polkinghorne je právě typem takového přírodovědce-teologa, neboť byl původně fyzikem elementárních částic a později studoval teologii, stal se anglikánským duchovním a odborníkem právě na dialog mezi teologickými a přírodními vědami. Aktuální dialog teologie a přírodních věd podnítl v devadesátých letech I. G. Barbour svou knihou *Náboženství ve věku vědy*, která byla souborem známých a pověstných přednášek „Gifford lectures“, jejichž záměrem je zkoumat místo a význam náboženství

ve věku vědy a hledat novou interpretaci křesťanství, která by odpovídala současnému stavu lidského vědění a nebyla v radikálním rozporu s tradičními teologickými teoriemi. Barbour v této podnětné publikaci naznačil řadu přístupů k interpretaci křesťanských pravd pomocí pojmových schémat a metod, které používají přírodní vědy a které by mohly být východiskem k nové interpretaci teologických tvrzení, resp. i umožnit nová řešení současných filozofických problémů pomocí principů, o něž se opírala tradiční křesťanská filozofie.

V tomto bodě našel Barbour řadu nadšených následovníků, především mezi anglikánskými a evangelickými teology a vědci v anglofonní oblasti (Anglie a USA). Známými protagonisty se stali např. A. Peacocke, původně biochemik, který se podobně jako Polkinghorne stal anglikánským duchovním a teologem, a Alister McGrath, makromolekulární biolog a biochemik, který se stal rovněž anglikánským duchovním a teologem. Postupně se však i vnitroeurospáská katolická teologie v řadě případů začala ubírat tímto směrem. Iniciativa přicházela především od jezuitských teologů a členů Vatikánské observatoře v Itálii a posléze Centra pro dialog přírodních věd s náboženstvím, jehož jedno z pracovišť bylo přeneseno do Berkeley. Započatý dialog byl velice plodný a přinesl řadu překvapivých úspěchů a významných publikací.

Je to i zásluhou Johna Polkinghorna, který byl jedním z nich. V naší české literatuře není úplně neznámý. Roku 2000 vyšel v edici Aurora jeho *Kvantový svět*, stručnější práce, ve které jsou už naznačeny některé teologické implikace obsažené především ve fyzice elementárních částic a v kvantové fyzice. Z jeho další bohaté publikační činnosti můžeme

uvést alespoň jeho knihu *Víra fyzika* z roku 1994, nebo jednu z jeho prací v oboru, kterým se intenzivně zabýval, tj. teorií chaosu v souvislosti s teologickým působením Boha ve světě, knihu *Věda a prozřetelnost*, nebo práci v rozsáhlém sborníku na téma *Chaos a komplexita*, vydaném Vatikánskou observatoří a Centrem pro teologii a přírodní vědy, jehož editory jsou: R. J. Russell, ředitel Centra, N. Murphy a A. R. Peacocke.

Překlad Polkinghornovy knihy *Science and Theology: An Introduction*, o němž hovoříme, je šťastným počinem, který umožňuje vhled do teologické reflexe problémů v kontextu výsledků současných přírodních věd. V první kapitole autor diskutuje vztah teologie a sekulárních věd obecně i možnosti interakce mezi těmito dvěma obory. V druhé kapitole seznamuje čtenáře s některými teoriemi současné vědy, které mají souvislost s teologickými problémy, např. s dnes velmi populární „teorií deterministického chaosu“ a některými kosmologickými modely původu vesmíru. Třetí kapitola se týká antropologického problému: vysvětlení psychických fenoménů vědomí, poznání, duše apod. v souvislosti se současnou novou vědeckou disciplínou, tzv. kognitivní vědou. Ve čtvrté kapitole, nazvané „Teismus“, diskutuje pojem „přirozené teologie“ a vytyčuje požadavek teologie přírody, která byla tradiční teologií opomíjena. Pátou kapitolu s názvem „Boží působení“ pokládám za nejdůležitější jádro Polkinghornovy „vědou ovlivněné teologie“ (někteří autoři používají podle mne neoprávněného výrazu „vědecké teologie“), která tvoří nevlastnější příspěvek autora k dialogu teologie a přírodních věd.

Jde v ní především o analýzu tzv. širší racionality, než jakou představují deterministické, matematicko-fyzikální metody empirických věd. Tento přístup zavádí autor v souvislosti s tzv. kauzalitou shora (top-down causality), neboli příčinného působení celku na části, které může vysvětlit emergenci jevů nevysvětlitelných deterministickou kauzalitou. Tento problém nového typu kauzality ovšem zůstává i nadále otevřený a vyžaduje podrobnější reflexi. Ostatně i v přírodních vědách, jak ukazuje F. Capra ve své knize *Bod obratu*, ale i v dalších publikacích, začalo převládat „systémové myšlení“ zahrnující tento nedeterministický rys fyzikální kauzality, jak je původně chápán newtonovskou fyzikou.

Druhým podnětným tématem této kapitoly je Polkinghornova analýza a řešení dilematu temporálního/atemporálního, tj. časového aspektu Boha, navazující na tezi sv. Augustina, že svět byl Bohem stvořen „mimo čas“, neboli že čas byl stvořen se světem. Polkinghorne se pokusil o novou verzi této Augustinovy interpretace opírající se o model „blokového vesmíru“. Tento model byl vyvinut v souvislosti s kosmologickými teoriemi S. Hawkinga a pracemi polského vědce, profesora Papežské akademie v Krakově, Michala Hellera. Třetím nejdůležitějším příspěvkem k dialogu je Polkinghornův pokus o řešení problému působení Boha ve světě pomocí nové teorie dynamického chaosu a některých partií moderní kvantové fyziky. O to se ovšem současně pokusila i řada jiných vědců a teologů, avšak, jak se zdá podle rozsáhlé diskuse vedené na stránkách amerického časopisu pro dialog náboženství *Zygon*, přijetí tohoto modelu naráží ještě na mnohé

problémy a konsensus v tomto bodě je zatím vzdálený.

V šesté kapitole shrnuje Polkinghorne rozvoj tradičních teologických teorií vztahujících se k trinitární, christologické i eschatologické teologii. Autor, podobně jako Peacocke, neusiluje o vytváření teologických teorií, které by nebyly slučitelné ve své podstatě s biblickým obrazem Boha, a Nicejské krédo pokládá za neopominutelné východisko jakékoli další teologické reflexe. V sedmé kapitole rozebírá termín „posvátno“ ve fenoménu spektra různých světových náboženství a knihu zakončuje poslední, osmou kapitolou s názvem „Snaha o poznání a moudrost“.

Domnívám se, že Polkinghornova kniha bude atraktivním studiem pro všechny teology a křesťanské intelektuály, kteří se snaží o hlubší proniknutí k přijatelné interpretaci křesťanských pravd, nebo kterým se zdá, že mezi náboženstvím a přírodními vědami existuje zásadní konflikt. Polkinghornova kniha, a samozřejmě i mnohé další z dialogu mezi teologií a přírodními vědami jim může pomoci odstranit některé předsudky týkající se konfliktního vztahu náboženství a empirické vědy. Na naší půdě, kde je takové literatury poskrovnu, bude jistě vítaná. Je ovšem zaměřená na naše evropské žido-křesťanské a islámské formy náboženství a opomíjí východní mytologicko-filozofické formy náboženství. To vše samozřejmě nemůžeme pokládat za nějaký nedostatek. Mnohé z toho, co je v ní řečeno, by bylo možno aplikovat i na tyto typy náboženství.

Josef Petr Ondok

ŽEŇ VEŘEJNÉ DISKUSE K LISTU POKOJ A DOBRO

(Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2002. 48 s.)

V roce 2000 vydala Česká biskupská konference list k sociálním otázkám *Pokoj a dobro*. Cílem listu bylo vyvolat v české společnosti diskusi k otázkám, které se této problematiky dotýkají. Za dva roky vydává autorský tým ucelenou zprávu – *Žeň veřejné diskuse k listu Pokoj a dobro* – kde reaguje na podněty, kritiku a otázky, jež tento list vyvolal. V předmluvě listu Mons. Jan Graubner, předseda České biskupské konference, předpokládá a doufá, že i vydání této publikace bude důležitým impulsem pro pokračující diskusi o sociálních otázkách v naší zemi. Upozorňuje, že jako jeden z výsledků diskusí k listu *Pokoj a dobro* vzniká při ČBK trvalé Centrum pro sociální nauku. To je zpráva více než dobrá.

Samotná *Žeň* je rozdělena do tří hlavních kapitol, jež se věnují reflexi jednotlivých oblastí listu *Pokoj a dobro* a jsou určeny konkrétním adresátům. Závěr tvoří chronologicky řazený přehled mediálních reakcí i diskusí, konferencí a seminářů k listu.

V první kapitole, která směřuje „naléhavě do vlastních řad“, po konstatování obecně platných principů sociálního učení církve se autoři vyrovnávají s připomínkami z několika pozic. S kritikou z tzv. vlastních řad, která „paušálně odsuzovala list pro jeho zastaralost, pro předválečný obraz sociální problematiky, pro nereflektování dokumentů vypracovaných za pontifikátu Jana Pavla II.“ se čtenář nemůže adekvátně vyrovnat, protože je zde představena v příliš obecné rovině. Z pohledu recenzenta se jedná o velmi malý prostor, který byl věnován zásadní

výchozí pozici Jana Pavla II. – křesťanské antropologii a postavení člověka. Jedná se o skutečného, konkrétního a historického člověka, „který je první cestou, kterou musí církev kráčet při plnění svého úkolu... cestou, kterou vytyčil sám Kristus a která neměnně vede tajemstvím vtělení a vykoupení“, což papež považuje za jedinou zásadu, kterou se řídí sociální učení církve (srov. *Centesimus annus* 53). V této souvislosti v listu i v připomínkách schází zdůraznění a podpora spravedlnosti se zaměřením na chudého člověka (srov. CA 58), což je stále aktuální a dynamické téma. Této problematice bohužel list *Pokoj a dobro* nevěnoval dostatečný prostor. Na druhé straně je např. potřeba vyzvednout, v souvislosti s podkapitolou „Umění přijmout sebe i svou minulost“, zřetelný postoj – v kontextu prohlášení Synodní rady Českobratrské církve evangelické (5. 4. 1995) a Stálé rady ČBK (7. 4. 2002) – k „jasnému odsouzení dekretu prezidenta Beneše, který legalizoval zločiny spáchané v souvislosti s násilným vyháněním Němců, jako ostudný a nemorální“ (s. 11).

Zajímavé je vyrovnání se s reakcí „profesionálních ekonomů“ na „tradiční nechuť k trhu a nedůvěru v něj“. Autoři se opírají o encykliku Jana Pavla II. *Centesimus annus* – hospodářství je jen jednou z dimenzí mnohostranného lidského konání a jako nelze absolutizovat hospodářství, také se musíme vyhnout absolutizaci hodnoty zisku. Nejrozsáhlejší pasáží této kapitoly je „ekologická část“. V rámci hledání „postmaterialistického životního stylu“ je vyzdvížena teologie stvoření a snaha o specifikaci pojmu dobra. Na základě myšlenek Josefa Vavrouška se autoři snaží poukázat na alternativní hodnotový systém, který představuje vyšší hodnotu než pouhý materiální růst a na kterém i v naší zemi

pracuje řada sociologů a sociálních ekologů. Hledání postmaterialistického životního stylu, který vychází ze skromnosti, je snahou nejen v souvislosti s ekologickými hrozbami, ale jedná se o prosazení kultury života. V závěru je představeno „desatero“, které je inspirováno myšlenkami sv. Františka z Assisi, které vede k uchování zdravého životního prostředí i pro budoucí generace.

V kapitole, která je určena občanské společnosti a její politické reprezentaci, se autoři nejdříve vyrovnávají s připomínkami, zda vůbec církev má, či nemá právo se vyjadřovat k veřejným záležitostem. Určité vytlačení církvi v naší zemi na periferii zájmu je pochopitelné v souvislosti s vládou komunismu. Varující je ovšem tato tendence i v jiných zemích Evropy, což v textu není zmíněno. V této souvislosti se mi zdá navíc poněkud nadbytečné základní vysvětlení, co je, a co není sociální učení církve (s. 20).

Téma, které vyvolává stálou diskusi, zvláště pak v současnosti, je postoj k sociálnímu státu. List *Pokoj a dobro* konstatoval, že tato koncepce má nejbližší k sociálnímu učení církve s tím, že jeho současnou podobu je nutné reformovat. Pravidla zůstávají stejná a je nutné se vyvarovat jeho zneužívání, případně směřování k tzv. pečovatelskému státu, který kritizuje již zmiňovaná encyklika CA. Autoři předpokládají, že „subsidiární sociální stát vychází ze zkušenosti, že legitimita sociálního státu – postavená na požadavku společného dobra – musí být vázána subsidiaritou. Dávky poskytované subsidiárním sociálním státem musí pro podporovaného znamenat pomoc ke svépomoci, povzbudit a podporovat jeho ochotu k individuálnímu úsilí a výchovu k odpovědnosti za sebe a za své blízké“ (s. 24). Postoj autorů k Evropské unii je kritický, ale kladný (o čemž

svědčí již název podkapitoly „Evropská unie je pro nás příležitostí, o jaké jsme nemohli kdysi ani snít“). Recenzenta vede k zamyšlení připomenutí křesťanských východisek vzniku EU (Adenauer, Schumann, Alcida de Gasperi) a v tomto světle zvažování eventuálního připojení Turecka k EU, což by se mohlo stát impulsem k dalšímu studiu kořenů vzniku a směřování EU...

V závěrečné části, která je určena „vedoucím osobnostem – a vůbec všem – v podnikání a finančnictví, s apelem na rozum“ – je diskutována teze, zda je, či není v naší zemi krize. Je konstatováno, že list vyzývá k zamyšlení se nad krizí, která má více rovin a „chce přispět k diskusi o jejích kořenech a o cestách k nápravě z křesťanského pohledu (pozitivní je zmínka o podnikatelích, jejichž postavení ve společnosti je často spíše znevažováno, neboť „osobní bohatství má v ČR malou legitimitu“). List *Pokoj a dobro* konstatoval, že morální stránka transformace byla podceněna. Jaké uvedl důvody? Je to skutečnost, „že není známá tzv. institucionální dynamika, tj. způsob, jak a jak rychle se mění instituce formální (organizace, právní normy) a instituce neformální (zvyklosti, etické normy) a jaká je role politiky nebo státu při těchto

změnách.“ Mnozí ekonomové a politici očekávali, že „etické normy a zvyklosti dohánějí formální instituce samy o sobě jen v důsledku jejich tlaku, kdežto autoři vidí tento proces jako konfliktní – jako společenské úsilí a politický boj o pojetí společného dobra.“

K zamyšlení vede i zjištění, že k otázce globalizace nebyla zaznamenána téměř žádná reakce. Polarizace, kterou v současném světě vnímáme, a řada nových výzev, se kterými se díky globalizaci budeme stále intenzivněji setkávat, jsou vážnými impulsy, které by měly být reflektovány na všech úrovních společnosti.

Vydání *Žně veřejné diskuse k listu Pokoj a dobro* tvoří logický krok, který byl zahájen vydáním tohoto sociálního listu. Jednotlivé kapitoly sice poctivě mapují připomínky, ovšem je nutné upozornit, že v každé z nich je naznačeno několik dalších témat, které si zaslouží samostatnou studii. Možná tudy by mohla vést další cesta – připravit materiály k jednotlivým speciálním tématům, které by se diskutovaly na více úrovních s větším zaměřením k odborné veřejnosti. Jedná se totiž skutečně o „běh na dlouhou trať“.

Josef Kořenek